

Aktuális oktatáspolitikai kérdések reformkori röpiratokban

A reformkor időszakában számos nevelésüggyel kapcsolatos röpirat látott napvilágot. (1) A röpirat – mint időszerű, közérdekű kérdéseket népszerű formában, felvilágosító szándékkal, a közvélemény befolyásolása céljából íródott rövid munka – alkalmas volt olyan kérdések polemikus tárgyalására, melyek az adott korszakban sokakat foglalkoztattak. Az 1830-as évektől kezdve egyre inkább a közérdeklődés előterébe kerültek a hazai oktatásügy reformjának kérdései. Az óvodai mozgalom, a népoktatásügy, a nőnevelés, a szakképzés, a pedagógusképzés, az oktatás magyarnyelvűsége állandó témái az országgyűléseknek. A korabeli sajtó is sokat foglalkozott ezekkel a problémákkal. A másfél évszázaddal ezelőtt keletkezett röpiratok több olyan oktatás-, művelődés- és társadalompolitikai kérdés megoldására kerestek választ, melyek akkoriban foglalkoztatták a közvéleményt. A felvetett kérdések közül némelyik még ma is aktuális.

A továbbiakban öt olyan reformkori röpirat elemzésére vállalkozunk, melyekkel szakirodalmunk mindeddig még egyáltalán nem, vagy csak felületesen foglalkozott, és amelyek az 1830-as, 1840-es évek oktatás- és társadalompolitikai vitáinak homlokterében álló problémák megoldására kínáltak megvalósítható, vagy az adott időszakban utópisztikusnak tűnő javaslatokat, köztük olyanokra, melyek megoldása még napjainkban is várat magára.

A nevelés ügyében (1833)

Beke Kristóf a veszprémi katolikus árvanevelő intézet igazgatója, több népszerű pedagógiai kézikönyv szerzője, 1833. április 11-én a megyei közgyűlésen a köznép nevelésének legfontosabb problémáiról beszélt. A beszéd szövegét később röpirat formájában ki is nyomtatták. (2) Beke egyetlen kérdés sokoldalú és részletes elemzésére vállalkozik. Feltárja a népiskolai tanítóképzés korabeli hiányosságait, és értékes javaslatokat tesz a tanítóképzés reformjára. A szerző véleménye szerint a nemzet boldogságának alapvető feltétele a köznép helyes nevelése. A jó nevelés az alapja minden más intézkedés sikerének. „A jó nevelés ott is munkálkodik, ahová a legébrekenyebb politika se láthat be, s így csak a köznépnek helyesebb nevelése által sikerülhetnek a haza Attyainak a nemzet boldogságára célzó egyéb tanácskozásaik.” (3) A nép gyermekeinek nevelését az „oskolamesterek” végzik. Az „oskolamesterek” azonban többnyire nem alkalmasak a köznép helyes nevelésére, hiszen maguk is képzetlenek. A legtöbb tanító éppen csak olvasni-írni tud, azt sem hibátlanul. Vannak ugyan hazánkban „praeparandiák”, tanítóképző intézetek, de az ezekből kikerülő fiatal tanítók képzettsége is nagyon hiányos: „az írás, olvasás, számvetés, néhutt az egyházi szertartások és orgonálás mindaz, a mit naggyában és mechanice tanulnak.”

A tanítóképzőkben „a természeti históriából, technológiából, földleírásból, phisikából annyi ösmeretet sem közöltetnek, amennyit ezek majd üdövel tanítványaiknak legalább mindennapi szükségökre nézve nyújthatnának. Némelly praeparandiákban a nevelés- és tanítástudománynak vagy is peadagogiának és methodologiának még neve sem ösmeretes; mit várhat már a nemzet akár a nevelés akár a tanítástudományra nézve az ilyen intézetben formált Oskolamesterektül?” (4)

Beke Kristóf tehát a korabeli tanítóképzőkben folyó munkát nem tartja megfelelőnek. A népiskolai oktatás szempontjából az egyetemen és a püspöki szemináriumokban folyó pedagógiai képzést is elhibázottnak ítéli. Azok a fiatalok, akik ezekből az intézményekből kikerülnek, nem mennek falusi iskolákban tanítani, és a pusztán elméleti jellegű, latin nyelvű képzés, amely nem a gyakorlatra irányul, nem felel meg a szükségleteknek.

A szerző szerint a falusi népiskolákban csak akkor képezhetnek megfelelő műveltségű fiatalokat, ha a tanítók elméleti és gyakorlati képzése is egészen új rendszer szerint folya.

Úgy látja, hogy a megoldás az lenne a katolikusok számára is, amely a református gimnáziumokban már bevált. A két utolsó gimnáziumi osztályban anyanyelven kellene tanítani „egy kis elementáris paedagógiát és methodológiát a sokféle latán nyelvbéli tanulmányok helyett!” Így a tanítói hivatalra menő ifjak mégsem lennének pedagógiailag teljesen képzetlenek. Ugyanígy hasznosnak tartaná a szerző azt is, ha a leendő papok, akik állomáshelyükön majd a helyi népiskola felügyelői lesznek, szintén tanulnának a szemináriumokban mind elméleti, mind pedig gyakorlati pedagógiát. Az, hogy a tanítóképzőkben nem fordítanak kellő figyelmet a hallgatók gyakorlati képzésére, nagyon káros. Beke szerint „elkerülhetetlenül szükséges,

hogy az ilyen intézetek mellett tüstént trivialis iskola is lenne, a hol a hallott teoriának, princípiumait mindgyárt praxisban alkalmaztatva lehetne látni, mint külső országokban”. (5) Olyan tanítóképzőkre van tehát szükség hazánkban, vallja, ahol az elméleti és gyakorlati képzés párhuzamosan halad. Tanuljanak a leendő néptanítók minden olyan tárgyat, melyet majd tanítaniuk kell. Fektessenek súlyt a tanítóképzőkben a természettudományi tárgyak oktatására, is, hiszen ezek alapjait is meg kell majd ismertetniük tanítványaikkal. Nagyon fontos a nevelés és oktatás elmélete, de ugyanilyen lényeges a tanítás helyes gyakorlatának elsajátítása is. A tanítóképzőkben minden tárgy oktatása magyar nyelven történjen, hangsúlyozza Beke Kristóf.

Nevelésünk hiányai (1836)

1836-ban Budán jelent meg *Zsoldos Ignác Nevelésünk hiányai* című röpirata. (6) A rövid írás, a többi reformkori pedagógiai röpirat sorából nem radikalizmusával, hanem

Beke Kristóf a veszprémi katolikus árvanevelő intézet igazgatója, több népszerű pedagógiai kézikönyv szerzője, 1833. április 11-én a megyei közgyűlésen a köznép nevelésének legfontosabb problémáiról beszélt. A beszéd szövegét később röpirat formájában ki is nyomtatták. Beke egyetlen kérdés sokoldalú és részletes elemzésére vállalkozik. Feltárja a népiskolai tanítóképzés korabeli hiányosságait, és értékes javaslatokat tesz a tanítóképzés reformjára. A szerző véleménye szerint a nemzet boldogságának alapvető feltétele a köznép helyes nevelése. A jó nevelés az alapja minden más intézkedés sikerének.

rendkívül logikus, világos okfejtésével, józan és megvalósítható javasolataival emelkedik ki. A szerző – mint Veszprém megye főjegyzője – hivatalból foglalkozott iskolaügyi kérdésekkel a gyakorlatban is. Zsoldos Ignác közelről ismerte a korabeli oktatásügy alapvető gyengeségeit, látta a falusi iskolákban, a városi gimnáziumokban folyó oktatómunkát, a valóságot. Abból indult ki – ami szerinte is oktatásügyünk elmaradottságának legfőbb oka volt –, hogy a falusi tanítók teljesen képzetlenek. Olyan középiskolából kicsapott diákok, borbélylegények, katonák álltak be népiskolai tanítónak, akik maguk is éppen csak írni-olvasni tudnak. A szerző szerint mindaddig, míg a tanítói hivatásnak nem lesz megfelelő rangja és elismertsége, míg a tanítókat nem fizetik meg tisztességesen, addig nem lehet jelentős javulást várni a népoktatás színvonalának emelkedése terén. Amíg a tanító fizetése csak anyyi, amennyit „egy jóra való kanász is megkap”, nem lehet várni, hogy egy művelt ember erre a mesterségre adja a fejét. „És nem is fog mindez soha megváltozni, míg csak a Status minden oskolatanítót, különbség nélkül, mint nemes rendeltetésű Tisztviselőjét tekintvén, őket nagy érdekű hivatalokhoz illő fizetéssel nem jutalmazza.” (7) Szükség van tehát arra, hogy a tanítókat az állam fizesse, de az is lényeges, hogy megfelelő képzésükről is gondoskodjon. Állami tanítóképzőkre van szükség, ahol a leendő tanítók magas szintű oktatásban részesülhetnek. Ha lennének is képzett tanítók, a nemzeti népnevelés reformjának sikeréért még számos intézkedésre lenne szükség. A valóság az, hogy a falusi gyermekek többsége nem jár rendszeresen iskolába. A nagy szegénység miatt a gyermekek munkájára is szükség van, tehát a már munkaképes 9–12 éves gyermekeket mezei munkára fogják a szülők. De ha nem dolgoznának is a gyermekek, akkor sem mehették iskolába, mert nincs megfelelő ruhájuk, nincs pénzük a tankönyvekre. Ezért sok gyermek nem tanult meg írni-olvasni. Zsoldos azt javasolta, hogy a rászorulókat állami támogatást gyermekeik iskoláztatására.

A gimnáziumi oktatás legalapvetőbb hibájának tartja a szerző a latin tanítási nyelv egyeduralmát. Ahelyett, hogy hosszú évekig oktatják az ifjakat az „idegen holt deák nyelvre, nem jobb volna-e saját nemzeti magyar nyelvünkön tanulni meg sokkal több hasznos eszméreteket, például tökéletes világ és hazai történeteket, föld- és ég leírását, mathesist, pallérozottabb mezei gazdaságot, a kereskedés elemeit, a nemzeti gazdálkodás fő vonzatit, egybehasonlító statisticát, honi rövid törvényt, természettudományokat”. (8)

Nemcsak a hasznos tudományok szélesebb körű oktatása lényeges, hanem az is, hogy az ifjakat önálló ítéletalkotásra neveljük. Meg kell változtatnia tanítás módszereit. Az emlékezet állandó terhelése helyett gondolkodni, véleményt nyilvánítani, érvelni kell megtanítani a fiatalokat.

Zsoldos Ignác szerint az is nagy hibája kora nevelésügyének, hogy csak a fiúk oktatását tartja fontosnak, a lányok nevelését elhanyagolja. Nincsenek leánynevelő intézetek, ahol anyanyelven, korszerű ismeretekhez juthatnának a nők. A lányokat külföldi nevelőnők oktatják. A francia nyelv alapjain, egy kis zenén, rajzolásán, kézimunkán kívül alig tanulnak egyebet.

Mindkét nem számára fontos, hogy ne csak szellemi, hanem testi erőiket is fejlesszék. Szükség van az iskolákban szervezett, tervszerű testnevelésre minden korosztály számára.

Az iskolai nevelésen túl arra is fel kell készíteni a fiatalokat, hogy képesek legyenek önmagukat művelni felnőtt korukban.

A közintézetekről (1842)

A harmadik röpirat szerzője *Sasku Károly*, aki 1842-ben publikálta *A közintézetekről* című írását. A mindössze huszonkét oldalas röpirat egy másikkal (9) egybekötve Pesten jelent meg. A rendkívül logikus felépítésű, egyszerű nyelvezetű írás olyan demokratikus, olykor utópisztikus, de eszményien szép társadalom- és oktatáspolitikai elveket hangoztat, melyek többsége napjainkban sem valósult meg meg. A szerző abból indul ki, hogy

az állam feladata polgárai jólétéről gondoskodni. Olyan intézményrendszert kell kialakítani, amely a születéstől a halálig biztosítja a rászoruló emberek biztonságos és emberhez méltó életvitelét. Mivel „mindenik elvesztett vagy elnyomorodott gyermekben egy polgárt vesz a társaság”, már születésük előtt gondoskodni kell minden egyes állampolgárról. Sasku azt javasolja, hogy minden nagyobb helységben állítsanak fel államköltségen „szülő intézeteket”. A rászoruló várandós asszonyok már a szülést megelőző időben, mikor már nem tudnak nehéz fizikai munkát végezni, felkereshetnék ezeket az intézményeket. Itt könnyű „közhasznú munka” fejében ételmezt, ruhát és orvosi felügyeletet kaphatnak. A szülést magasan képzett, jól fizetett orvosok vezetnék le. A szülés után is az intézetben maradhatnának az anyák addig, míg annyira megerősödnek, hogy ismét munkába álljanak. Gyakran előfordul, hogy egy anya gyermekét nem tudja eltartani, felnevelni. A nyomorban, inségekben, oktatás nélkül felnövő gyermekek sokszor bűnözővé válnak. Ezért ajánlja a szerző „gyermek-ápoló intézetek” felállítását. Itt államköltségen, elfogadható körülmények között nevelkedhetnek a szegény sorsú gyermekek, akiket jómódú gyermektelen szülők örökbe is fogadhatnak. Ide kerülhetnek olyan gyermekek is, akiket szüleik betegség vagy egyéb okok miatt nem tudnak egy ideig gondozni. A „gyermek-ápoló intézetekben” nőhetnek fel azok a gyermekek is, akikkel szüleik rosszul bánnak. Érdekes a szerzőnek az az álláspontja, hogy a gyermekeiket kínzó vagy megrontó szülőtől az állam örökre vegye el a gyermekeket.

Mikor a gyermek eléri a hétéves kort, el kell kezdenie az iskolába járást. Sasku Károly kötelező, ingyenes, egységes állami oktatást követel, mind a fiú-, mind a leánygyermek számára. Az a szülő, aki nem küldi gyermekét a „köztanházba”, veszítse el állampolgári jogait. Az államnak kötelessége a legjobb, legkorszerűbb tanítási rendszert bevezetni az iskolákban. Az idő múlásával a rendszert javítani kell. A tanárok képzéséről és megfelelő fizetéséről is az államnak kell gondoskodnia. A „köz-növelésnek” a gyermek tizenkét éves korában kell befejeződnie. Ezután egy évig minden fiú és lány köteles mesterséget tanulni. A tehetséges gyermekek ezt követően magasabb iskolákat végezhetnek, gimnáziumba, egyetemre mehetnek, saját választásuk szerint. A közép- és felsőfokú oktatás is ingyenes kell legyen. Ne a vagyon, hanem a rátermettség döntse el, hogy ki tanulhat tovább.

A katonáskodás ne legyen kötelező. Csak aki kedvet és hajlandóságot érez a hadtudomány iránt, az a fiatal lépjen a katonai pályára.

„Elérvén a polgári kort, a társaság tagjainak nincs többé szükségük a társaság közvetlen gyámságára.” Minden állampolgár szabadon rendelkezhet sorsa felől. Mindig lesznek azonban olyan emberek, akik rászorulnak az állam segítségére. Akik nem találnak munkát, azoknak „köz-munkaházakban” kell munkát biztosítani. Minden helységben államköltségen állítsanak fel ilyen intézményeket, ahol a rászorulók megfelelő bérért olyan munkát végezhetnek, amelyre az adott helységben éppen szükség van. Az emberek ilyen módon „mind az éhenhalástól, mind a tolvajlástól, mind a koldulástól, mind az alacsony bűnös keresetnemektől megmenekednek”. (10) A közmunkaházak felállítása nem „jótétemény és kegyelem” az állam részéről, hanem „tartozás”. Az állam nem kívánhatja polgáraitól, hogy önként éhen haljanak; mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy – ha alacsony szinten is, de – minden ember megéljen. Ne segélyekkel alázzák meg a szegényeket, vallja a szerző, hanem biztosítsanak munkát – akár közhasznú munkát – a számukra. Az államnak nemcsak az egészséges, hanem a beteg és fogyatékos polgárokról is gondoskodnia kell. „Ha a társaság nem gondoskodik eléggé tagjai egészségéről: mit érnek akkor egyéb, bár legtökéletesebb intézkedései?” – vallja Sasku Károly. (11) Minden nagyobb helységben közkórházakat kell felállítani, a járóbeteg ellátására rendelőintézeteket kell létesíteni, ahol jól fizetett, képzett orvosok várják a hozzájuk fordulókat. Azért szükséges, hogy a „köz-orvosok fizetése minél magasabb legyen, hogy gond nélkül éljen, annál nyugodtabb ésszel és részrehajlatlanabb szível orvosoljanak”. (12) A gyógyítás teljesen ingyenesen történjen.

Azt az orvost, aki pénzt vagy ajándékot fogad el a betegektől, el kell tiltani hivatása gyakorlásától. A fogyatékosok számára közgyámházakat, az időseknek közápoló házakat állítson fel az állam. „Nagyon méltó, hogy a társaság, kik őt gyámoltították, gyengültök után viszont támogatást nyújtson... Így a társaság többi tagjainak nem lesznek terhökre, s nem lesznek kénytelenek a kegyelmökre szorulni.” (13)

A szerző úgy véli, hogy a „társaságnak nem csak biztosítani kell polgárai életét, hanem gyönyörűségessé is kell azt tenni”. Az állam feladata az egészséges levegő és víz biztosítása, a csatornázás, az útépités. Parkokat, sétautakat, közművelődési intézményeket is az állam építsen: „Ezek használatát ingyen kell közzé tenni mindenkinek.”

Sasku szerint „haláluk után is kell a társaságnak gondoskodnia tagjairól, hogy azok eltakarítsanak... még pedig ingyen, mert úgy a szegényeket ki takarítja el? Hát még kimenni sem engedítők ingyen az embert e nyomorulttá tett életből?” – teszi fel a kérdést röpirata végén a szerző. (14) Az írás idején még nem tudhatta, hogy ő, akinek tizennyolc könyve jelent meg nyomtatásban, és aki *Széchenyi* terveit segítve a Tisza-szabályozás mérnökeként dolgozott, majd a szabadságharc idején századosként harcolt, mindenkitől elhagyatva egy józsefvárosi lakásban halt meg nagy nyomorban, és *Eötvös József* államköltségen temetette el.

Népügy (1847)

A forradalom előestéjén, 1847-ben Párizsban jelent meg egy névtelen, demokratikus szellemű röpirat. (15) (A szakirodalom a mű szerzőjének *Zeyk Miklós* nagyenyedi tanárt tartja.) A szerző munkáját az 1847-ben összeült országgyűlés figyelmébe ajánlotta. Bevezetéképpen kifejti azt a meggyőződését, hogy hazánkban mélyreható politikai és társadalmi változások sora kezdődött. „Az idő kereke tartóztathatatlanul rohog, és a népek szelleme szabadul és világosul... Hogy a magyarok az önállóság és érettség állapotához valódilag közelednek, bizonyítják az ország legújabb mozgalmái, és a sokoldalú, üdvös politikai intézvények, melyek a nép javára béhozattak.” (16)

A reformokat folytatni kell. Az állam elsődleges feladata a nép mélyeséges tudatlanságának megszüntetése, mert ez biztosíthatja a további fejlődést. „Tudatlanság, ez népünk nyavalyája, mely mérges fekélykint elterjedvén, nemzeti éltünk organizmusát kegyetlenül dúlja; nincs tehát sürgetőbb, nincs szükségesb teendőnk... mint a felvilágosulást a nép között terjeszteni, hogy józanodjék.” (17)

Az állam eddig nem fordított kellő figyelmet a nép gyermekeinek nevelésére, pedig az volna legfőbb feladata. Az iskola hivatása több, minthogy pusztán írás-olvasásra tanítsa a gyermekeket. „Emberré teremteni, őt szabaddá tenni, ez magas hivatása az iskolának. Iskolának az államban oly tökéletes organikus egésznek kell lennie, mely... nemzeti eszmék terjesztése által eszméltre, nemzeti érzelemre és hazaszeretetre ébreszti a népet.” (18) Ha Magyarország a polgári államok sorába akar lépni – vallja a szerző –, népének szabad szellemi művelődést kell biztosítania. Az iskolák ma „nyügesztő, kízó intézetek” – jelenti ki. Pedig arra van szükség, hogy „az iskolák fejlesztő intézetei legyenek a szellemnek, ne mérszárszékei”. Ahhoz, hogy ez megvalósuljon, véghez kell vinni a hazai oktatási rendszer gyökeres átalakítását. Elsősorban azt kell elérni, hogy az egyházak kezéből az állam kezébe kerüljön az összes iskola. Az állam feladata ezek fenntartása, irányítása is. Az iskolarendszer reformját a tanítók helyzetének és képzésének javításával kell kezdeni. „Ösmerjük már meg egyszer a tanító hivatását egész fontosságában. A tanító elsőrangú státushivatalnokok közé tartozik, a nép java, a nemzet boldogsága az ő kezében van.” (19) Ezért tehát nemcsak anyagi és erkölcsi megbecsülésükről kell – az eddigieknél sokkal magasabb szinten – gondoskodni, hanem elsősorban terheiket kell csökkenteni azzal, hogy nem kényszerítik őket harangozóként, templomszolgaként és számos más módon a helybeli pap szolgálatára. Minden vármegye központjában létesít-

senek állami tanítóképzőket, ahol magas szintű képzésben részesülnének a leendő falusi tanítók: „A status föelvé legyen a nép számára derék, talpraesett tanítókat képezni.” (20)

Az oktatási rendszer reformjának másik fontos része a tananyag korszerűsítése. Már alsó fokon, a népiskolákban el kell kezdeni a „reális tudományok” rendszeres oktatását. Ez az alapja a gazdasági haladásnak, a felemelkedésnek. Nemcsak a természettudományi tárgyak, hanem az összes többi tárgy anyagát az eddigieknél sokkal alaposabban és mélyebben kell tanítani.

Mivel hazánkban az ipar fejlődésnek indult, és ez előfeltétele a haladásnak, fontos, hogy megszerezte „ipartanodákat” állítsanak fel.

Lényeges az oktatás módszereinek megváltoztatása is. Az értelem nélküli „bifláztatás” helyett önálló gondolkodásra, az összefüggések meglátására kell nevelni a gyermekeket. Csak ilyen módon szokhat hozzá a nép gyermeke az „öncselekvésre”.

A röpirat utolsó része a sajtószabadság és a nép művelése közti összefüggéseket tárgyalja. Csak a cenzúra nélküli szabad sajtó alkalmas a valódi műveltség terjesztésére a nép között.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy az 1847-ben Párizsban napvilágot látott, polgári demokratikus szabadságjogokat követelő röpirat közel sem annyira vallás- és egyházellenes, mint azt korábbi elemzője állítja. (21) Azokkal a problémákkal foglalkozik, mint a reformkori oktatáspolitikai röpiratok legtöbbször. A szerző, ugyanúgy mint társai, az egyház befolyásától mentes, államilag irányított és finanszírozott oktatási rendszert kíván. Fontosnak tartja a tanítóképzés és a népoktatás korszerűsítését, a tananyag reformját, az ipariskolák felállítását. Hazánk polgári nemzetté válásához mindezeket szükségesnek tartja, de a vallásos nevelést – mint az erkölcsi nevelés egyik alappilléret – nem veti el.

Eszmék a magyar tudományosság, academia, s iskola-ügy körül (1848)

1847 tavaszán egy fiatal jogász, *Tóth Lőrinc* – aki mint Breznóbánya követe vett részt a pozsonyi országgyűlésen és radikális szabadelvű beszédeivel keltett feltűnést – egy tudomány- és oktatáspolitikai kérdéseket tárgyaló röpiratot írt. (22) Az írást, mely rendkívül haladó reformjavaslatokat tartalmazott, a cenzúra eltiltotta a megjelenéstől. A röpirat csak egy évvel később, a forradalom napjaiban láthatott napvilágot, a cenzúra eltörlése után.

Tóth Lőrinc *Eszmék a magyar tudományosság, academia, s iskola-ügy körül* című röpirata az 1848-as nevelésügyi röpiratok egyik legértékesebbje. (23) A mű tizenhárom rövid részre oszlik. A szerző minden olyan tudomány- és oktatáspolitikai kérdésre kitér, melyek azokban az időkben aktuálisak voltak. Szól a tudományok és az oktatás magyar nyelvűségéről, a hazai tudományosság és az akadémia problémáiról, a népiskolák, a kö-

*Az állam eddig nem fordított
kellő figyelmet a nép
gyermekeinek nevelésére,
pedig az volna legfőbb feladata.
Az iskola hivatása több, mint
hogy pusztán írás-olvasásra
tanítsa a gyermekeket. „Emberré
emberré teremteni, őt szabaddá
tenni, ez magas hivatása
az iskolának. Iskolának
az államban oly tökéletes
organikus egésznek kell lennie,
mely... nemzeti eszmék
terjesztése által eszméletre,
nemzeti érzelmre és haza-
szeretetre ébreszti a népet.”
Ha Magyarország a polgári
államok sorába akar lépni –
vallja a szerző –, népének
szabad szellemi művelődést
kell biztosítania. Az iskolák ma
„nyűgesztő, kínzó intézetek” –
jelenti ki. Pedig arra van szükség,
hogy „az iskolák fejlesztő
intézetei legyenek a szellemnek,
ne mészárszékei”.*

zépiskolák és az egyetem oktatási rendszerének átalakításáról a polgári szabadságesszmék jegyében. A röpirat első része a nyelvkérdést tárgyalja. Bár 1844 óta az oktatás hivatalos nyelve hazánkban a magyar, a szerző nem győzi hangsúlyozni, hogy a magyarság csak akkor foglalhatja el méltó helyét az európai művelt nemzetek sorában, ha a hazai tudományosság is eléri a korabeli európai szintet, ha a tudományok minden ágában értékes munkák születnek magyar nyelven. Ennek feltétele természetesen az, hogy felsőbb iskoláinkban olyan magas színvonalú képzésben részesüljenek a fiatalok, hogy képessé váljanak a tudományok művelésére, hiszen egy nemzet tudományosságának alapjait az iskolákban vetik meg.

Tóth Lőrinc röpiratának második fele a magyar iskolaügy korabeli helyzetével foglalkozik. A szerző ebben kíméletlen őszinteséggel tárja fel a hiányosságokat, s célszerű, olykor igencsak radikálisnak tűnő reformokat javasol.

Az alsófokú iskolákkal kapcsolatban megállapítja, hogy azok alapvető fontosságúak: „Az első nevelés és oktatás határoznak a jövőendő ember felett... Az első tanítók butasága örökre elsatnyíthatja, s idomtalanárá rúthatja a szellemi embert... A statusélet ezen legfontosabb orgánjaira, az alsó, az elemi iskolákra a statusnak kell gondot s pénzerőt fordítani.” (24) A szerző nézete szerint tehát államilag finanszírozott, szabályozott, egységes oktatási rendszerre van szükség Magyarországon, hiszen az oktatás minősége a nemzet jövőbeli fejlődésének a feltétele. A szabályozottságot és egységességet azonban egészen másképpen értelmezi, más tartalommal tölti meg, mint az előző évtizedek oktatáspolitikusai. Tóth a korabeli oktatásügy állapotának jellemzéséből indul ki. Megállapítja, hogy „Az oktatók, kiknek jelességétől, tudományos készütségétől, s derült jó kedvétől függ nagy részben az iskolák virágzása és sikere, rosszul vannak fizetve, s az életgond terhe alatt hajolnak meg”. (25) A rosszul fizetett oktatóknak nincs, és nem is lehet idejük és lehetőségük önmaguk továbbképzésére, tudományos munkára, ha alapvető életszükségleteiket nem biztosítják.

Legtöbbször nem a tudományos érdem és rátermettség dönti el, hogy kit neveznek ki tanárnak a gimnáziumokba, a főiskolákra és az egyetemre, hanem a pillanatnyi politikai szempontok a meghatározóak. „Sokszor találni a középszerűnél is gyengébb tehetségeket az oktató-székeken” – állapítja meg Tóth Lőrinc.

Magyarország oktatásügye tehát gyökeres átalakításra szorul. Elsősorban nem szervezeti, hanem szemléletbeli megújításra van szükség. az állam biztosítson elég pénzt a fejlesztésre, a népiskoláktól az egyetemig. Szűnjön meg az egyházak vezető szerepe az iskolaügy terén. „Nem protestans, nem catholicus, hanem magyar nemzeti iskolákat akarunk, fentartván a különféle vallásos meggyőződések sérthetetlenességét, s a külön hittudományi oktatószékeket. Az iskolaügy elrendezése, kormánya mindig s mindenkor a polgári társaság joga” – vallja. (26)

Tóth Lőrinc véleménye szerint az oktatás tartalma és jellege hazánkban egyoldalú. Az új idők szelleme azt követeli, hogy már a középiskolákban, de még inkább az egyetemeken, egyre nagyobb arányban tanulhassanak a hallgatók „reális tudományokat”, matematikát, fizikát, vegytant. Nyíljanak reáliskolák.

A klasszikus nyelvek hasznosak és nélkülözhetetlenek egy művelt ember számára, de már a középiskolákban is szükség van modern nyelvek, főleg a német, az angol és a francia tanítására.

Az oktatásügy reformja csak úgy valósulhat meg hazánkban, ha a tanítók és a középiskolai tanárok korszerű tudományos és pedagógiai ismereteket szerezhhetnek. A tanítóképzés alacsony színvonalú, „gimnáziumi tanítókat képző intézet” pedig egyáltalán nincs Magyarországon. Enélkül oktatásügyünk nem emelkedhet európai szintre.

Az állam biztosítson szabadságot az egyetemeknek mind az oktatás tartalma, mind pedig a módszerek tekintetében. Olyan szabad, minden hivatalos előírástól és kényszerítől mentes felsőfokú iskolák legyenek, „melyeknek legében tanító a tanítvány fesz-

telenül mozog... a tanítók a reájok bízott oktatásban előadásaiknak úgy tartamára s lényegére, mind módjára s alakjára nézve saját kötelességszerű meggyőződésüket kövesék... A tanulókra nézve pedig abban áll ez a szabadság, hogy magoknak tanulási tárgyakat úgy, mint oktató egyéneket szabadon, önkedvők s tetszésük szerint választhatóknak, s bizonyos, a status által megparancsolt tárgyakat, bizonyos, a status által kinevezett egyénektől akkép tanulni ne kényteleníttessenek, hogy ezen tanulástól, s arról adott bizonyítványtól feltételeztessek egész jövőndőjök”. (27) Az egyetemeken csak akkor valósulhat meg a tanítás és a tanulás szabadsága, ha „az erők kötetlen versenye” érvényesül. A felsőoktatásban, éppen a szabadságesszme megvalósítása miatt, nem szabad kizárólag az állam által kinevezett oktatókat alkalmazni, akik tulajdonképpen „nem egyebek, mint státustisztviselők”. Tóth Lőrinc nyugat-európai utazásának tapasztalataira hivatkozva azt javasolja, hogy hasonlóképpen mint Belgiumban, Franciaországban, Angliában és Németországban, nálunk is vezessék be az egyetemeken a privátoktatók intézményét: „A privátoktatók... az az a status által nem fizetett, ön jó szántukból vállalkozó, tanítványokat csak kitűnő jelességük által találó oktatók, kiknek versenye eszközli, hogy a rendes oktatók szorgalma soha sem szunnyadozhatik, mert pirolniok kellene, ha kevesebb hallgatókkal dicsekedhetnének, mint a privát docensek.” (28) A szabad légkörben a hallgatók is szívesebben és nagyobb lelkesedéssel tanulnak majd. Ha megszűnik a kényszer az oktatás folyamatában, ha új módszereket alkalmaznak, ha nem pusztán a tanulók emlékezetét teszik próbára a sok elavult ismerettel, hanem önálló gondolkodásra, ítéletalkotásra tanítják őket, hamarosan fejlődésnek indulnak a tudományok is. Az oktatás és a tanulás szabadságának biztosítása alapvető érdeke az államnak.

Tóth Lőrinc úgy véli, hogy az eszmék szabad áramlása, „a minden oldalról szabad meghányás s megvitatás” elősegíti a haladást. Szabadságra van szükség az oktatás és a tudomány területén, és ezt a szabadságot a tanulók, a tanárok és a tudósok a haladás javára fogják felhasználni. Az eszmék szabad áramlásának alapvető feltétele a szerző szerint a sajtószabadság is. Hogy a „szellem napvilága” mindenkire eljuthasson, a sajtó szabadságára, a cenzúra eltörlésére van szükség. Ennek követelésével zárul Tóth Lőrinc tudomány- és oktatáspolitikai kérdéseket tárgyaló röpirata, melynek egyes gondolatai még napjainkban is időszerűek.

Ha végigtekintünk a fentiekben elemzett oktatás- és művelődéspolitikai kérdéseket tárgyaló röpiratokon, megállapíthatjuk: számos, bennük megfogalmazott gondolat ma is foglalkoztatja oktatáspolitikusainkat. Sajnos, még napjainkban is hangsúlyozni kell, hogy az oktatásügybe fektetett pénz sokszorosan megtérül. Ma is helytálló az a nézet,

Ha végigtekintünk a fentiekben elemzett oktatás- és művelődéspolitikai kérdéseket tárgyaló röpiratokon, megállapíthatjuk: számos, bennük megfogalmazott gondolat ma is foglalkoztatja oktatáspolitikusainkat. Sajnos, még napjainkban is hangsúlyozni kell, hogy az oktatásügybe fektetett pénz sokszorosan megtérül. Ma is helytálló az a nézet, hogy csak olyan korszerűen képzett, jól fizetett tanárok képesek a fiatalok generációit helyesen nevelni, akiket nem nyomasztanak megélhetési gondok. Ugyanígy ma is fennáll az a kívánság, hogy az állam nagyfokú anyagi támogatására van szükség a tudósok zavartalan munkafeltételeinek biztosításához. A tehetségesek támogatása napjainkban is gond, és állami pénzeszközökre van szükség ennek megoldására.

hogy csak olyan korszerűen képzett, jól fizetett tanárok képesek a fiatalok generációit helyesen nevelni, akiket nem nyomasztanak megélhetési gondok. Ugyanígy ma is fennáll az a kívánság, hogy az állam nagyfokú anyagi támogatására van szükség a tudósok zavartalan munkafeltételeinek biztosításához. A tehetségesek támogatása napjainkban is gond, és állami pénzeszközökre van szükség ennek megoldására.

Jegyzet

- (1) BEKE KRISTÓF: *A nevelés ügyében, különösen a köznépre nézve*. Veszprém 1933, 20 old.; ZSOLDOS IGNÁC: *Nevelésünk hiányai*. Buda 1836, 85 old.; ELEKES KÁROLY: *Az iffjak jó aránylatú nevelésökből sarjadtik nemzeti erő, boldogság*. Nagyenyed 1837, 30 old.; SASKU KÁROLY: *A kelet és nyugat népe – A köz intézetekről*. Pest 1842, 40 old.; SCHOEPP AUGUST: *Néhány szó általánosan megalapult gyermeknevelési hiányok körül magyar szülőkhöz*. Pest 1844, 35 old.; PAPP JÁNOS: *A köztanítás miért nem szül mindig kellő sikert*. Miskolc 1845, 32 old.; [DE GERANDO ÁGOST]: *Egy tiszaháti magyar őszinte megjegyzései a hazafiság és a nevelés felett*. Pest 1846, 24 old.; HORSCHETZKY KÁROLY: *Szózat önökhöz, kik iskolaintézkedésre befolyással bírnak*. Magyar-Ovár 1847, 19 old.; [ZEYK MIKLÓS]: *Néptűgy*. Párizs 1847, 66 old.; TAVASI LAJOS: *A gyermekek tanodáztatásáról és a köz és nyilvános tanodai vizsgálatok tartásáról*. Pest 1847, 28 old.; TÓTH LŐRINC: *Eszmék a magyar tudományosság, academia, s iskola-ügy körül*. Pozsony 1848, 79 old.
- (2) BEKE KRISTÓF: *A nevelés ügyében*, i. m.
- (3) Uo., 15. old.
- (4) Uo., 8. old.
- (5) Uo., 10. old.
- (6) ZSOLDOS IGNÁC: *Nevelésünk hiányai*, i. m.
- (7) Uo., 44. old.
- (8) Uo., 61. old.
- (9) SASKU KÁROLY: *A Kelet és Nyugat népe*, i. m. [A két röpirat egybekötve, folyamatos oldalszámozással jelent meg.]
- (10) Uo., 34. old.
- (11) Uo., 35. old.
- (12) Uo., 36. old.
- (13) Uo., 37. old.
- (14) Uo., 39. old.
- (15) *Néptűgy*. [A röpirat szerzőjének Zeyk Miklós nagyenyedi tanárt tartja a szakirodalom. Vö.: *Dokumentumok a magyar nevelés történetéből*. Szerk.: RAVASZ JÁNOS. Bp. 1966, 414. old.]
- (16) *Néptűgy*, i. m., 7. old.
- (17) Uo., 11. old.
- (18) Uo., 12. old.
- (19) Uo., 41. old.
- (20) Uo., 47. old.
- (21) A művet röviden ismerteti: L.S. [LUKÁCSY SÁNDOR]: *Néptűgy. Egy forradalmi pedagógiai röpirat*. Köznevelés, 1961. 11. sz., 344–345. old.
- (22) Életútját röviden ismerteti: VÉCSEY TAMÁS: *Tóth Lőrinc emlékezete*. Bp. 1903; Szépirodalmi munkásságáról kaphatunk képet: LAKATOS LÁSZLÓ: *Tóth Lőrinc*. Győr 1933.
- (23) TÓTH LŐRINC: *Eszmék a magyar tudományosság...*, i. m. A műből szemelvényeket közöl: *Dokumentumok a magyar nevelés történetéből*, i. m., 450–459. old.
- (24) TÓTH LŐRINC: *Eszmék a magyar tudományosság...*, i. m., 41. old.
- (25) Uo., 44. old.
- (26) Uo., 55. old.
- (27) Uo., 57–58. old.
- (28) Uo., 58–59. old.